

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

Բ. ՄԱՏԵԱՆԻ ՔՆԱՐԱԿԱՆ ՀԵՐՈՍԸ

Կեցութեան ողբերգականութիւնը Նարեկացին ընկալում է որպէս սեփական ողբերգութիւն: Նրան ցնցում է խախտուած ներդաշնակութիւնը՝ լինի զգացմունքների ու գիտակցութեան մէջ, բնութեան երեւոյթներում, թէ տարրերի համամասնութեան մէջ եւ հասարակական կեանքում: Ողբերգութեան ծանրութեան կենտրոնը, այսպիսով, իրականութեան մէջ է, երկրային ոլորտում եւ ոչ թէ նրանից դուրս: Ներհակ ուժերից ծնուած այդ ողբերգութիւնը ոչ միայն իրական է ու ճշմարիտ, այլեւ յաւիտենական է եւ համամարդկային: Նարեկացու առաջին իսկ պաղատանքներից մէկը կեցութեան այդ ողբերգականութիւնից ազատագրուելու աղերսաւմ է, ուր ամէն մի տող, ծաւալելու դէպքում, կը դառնար առանձին դրամայի հիմք ու հենք:

Մի եղէց անպտուղ ի փոքր վաստակոյս՝

Իբր ապաքան սերմանող անբերրի երկրի:

Մի լիցի ինձ երկնել, եւ ոչ ծնանել,
Ողբալ, եւ ոչ արտասուել,
Խորհել, եւ ոչ հառաչել,
Ամպել, եւ ոչ անձրեւել,
Ընթանալ, եւ ոչ հասանել,
Ինձ ձայնել, եւ քեզ ոչ լսել,
Պաղատիլ, եւ անտես մնալ,
Կողկողիլ, եւ ոչ ողորմիլ,
Աղաչել, եւ ոչ ինչ աւգտել,
Զոհել, եւ ոչ ճննճերել,
Զքեզ տեսանել, եւ դատարկ ելանել:

(Բան Բ, գ)

Հակադրութիւնների այս ձեւը ոճի խնդիր չէ, այլ ինքնադրսեւորման պահանջ: Եւ Նարեկացին յաճախ է դիմել այդ եղանակին: Մատեանը հակադրութիւնների միասնութիւն է՝ ինքնաձգական ցածրակէտից մինչեւ մարդու աստուածացման բարձրակէտը: Հակասութիւնները կարող են հալուել ու ձուլուել լոկ աստուածային սիրոյ փութանքի հրում: Մինչ այդ հերոսին մնում է տառապանքը, մաքրուելու համար եռալու տեղատուութիւնն ու մակընթացութիւնը:

Իբր ի քրայս ընտրութեան փութոյ քոյ սիրոյ՝

Հանապազ եռամ եւ ոչ երբեք մարգիւմ,

Միշտ խառնիւմ զուգիլ եւ ոչ եւս միանամ:

(Բան ԿԹ, ա)

Սա զուտ գեղեցիկ խօսք չէ, այլ բանաստեղծի ներաշխարհի բնական անդրադարձ: Մեղքը մաքրուում է զոյման արցունքով, ինչպէս ժանգը՝ հրով: Հանգիստ կարող է լինել միայն աստծու հետ գտած հաշտութեան մէջ, իսկ այդ վախճանակէտին հասնելու համար պիտի անդուլ բարձրանալ՝ հոգեպէս լուսաւորուելով: Ամէն ինչ գեղեցիկ է գեղեցիկ նպատակի յարաբերութեամբ: Մումը կոչուած է լոյս տալու: Այն պիտի վառուի, այրուի, սպառուի, լոյս դառնայ եւ որքան շոյալ՝ այնքան գեղեցիկ: Հոգին կոչուած է աստուածանալու: Նա պէտք է յաղթահարի մեղքի դիմադրութիւնը, ինչպէս բոցը՝ մոմի նիւթը: Դիմադրութեան յաղթահարման այդ ընթացքը Նարեկացու համար տիեզերական երեւոյթ է, եւ ամէն ինչ իր մէջ ունի թէ՛ իր խաւարը եւ թէ իր

յոյսը: Պատահական չէ, որ Նարեկացին յաճախ է դիմում ծովի պատկերին՝ իր հոգու խոռվմանը առարկայօրէն ցոյց տալու համար: Փոքորիկը մաքրում է ծովը, տառապանքը՝ հոգին: Կեանքը ծով է, մարմինը՝ փոքորիկի մատնուած նաւակ, որի մէջ ալիքների անվերջ գրոհներից տատանում է հոգին: Զարգացնելով պատկերը՝ Նարեկացին ալետատանութիւնից անցնում է ալեկոծութեան, նաւակից՝ նաւին, տագնապած երեւալուց՝ յանկարծառ խորտակմանը: Իր յոյսը նա դնում է երկնային բարի նահապետի վրայ՝ վերստին նորոգուելու եւ երկնային խաղաղ հանգրուան հասնելու համար: Պահի յարաբերութեամբ, սակայն, փոքորիկն ու նաւարկութիւնը անցեալ են, յոյսը՝ հեռանկար, մինչդեռ իրականը խորտակուած հոգին է, որ «ռոգորմագին թաղծանաւ հեծէ» (Բան ԻԵ, գ):

Բնարական հերոսի ողբերգութիւնը միայն իր մէջ չէ, իր էութիւնից: Նրա բարոյական անկման մէջ մեծ տեղ ունի հասարակական միջավայրի արտաւորութիւնը: Նարեկացուն յատուկ է քննադատական թեժ կիրքը: Նրա ատելութեան եւ սիրոյ նժարները զուգակշռում են իրար, բացասականի մերժման ուժը համարժէք է դրականի հաստատման նրա ուժին: Նա վարպետօրէն է գծել ժամանակի հասարակութեան բոլոր դասերի ու դիրքի մարդկանց պատկերասրահը՝ մարգարէի անաչառութեամբ նշանակելով նրանցից իւրաքանչիւր արատն ու ապականութիւնը՝ իրրեւ սեփական անձի այլակերպութիւն: Զկայ մէկը, որ բարձր լինի իր դիրքից՝ իրրեւ մարդ: Նրանից ամէն մէկը ներկայացնում է սեփական պարտաւորութեան յեղաշրջուած պատկերը: Մշակը ծոյլ է, մարտիկը՝ անպատրաստ, պահապանը՝ մատնիչ, խորհրդատուն՝ նենգ, պատուիրակը՝ քանսարկու, դիւանապետը՝ օրինազանց,

գանձապահը՝ երկմիտ, առաքնալը՝ խոռվարար, իշխանը՝ տիրադաւ, արքան՝ տարագիր, թագաւորը՝ անարգ, կայսրը՝ հոգեկործան, դատաւորը՝ աչառու, զօրավարը՝ զրկող, քահանան՝ անարժան, պաշտօնեան՝ հարբեցող, վաճառականը՝ շուայտ, հարեւանը՝ չարախօս, բարեկամը՝ գժտուած, հարուստը՝ ժլատ, աղքատը՝ հպարտ: Ո՞ր մէկը թուես: Ինչպէ՞ս կարող է այդ բոլորը մտածող մարդու համար, առաւել եւս զգայուն բանաստեղծի համար չդառնալ մշտական երկիւղի, ցաւի ու հոգսի, տագնապի ու զգուսնքի պատճառ ու առիթ: Այլազան ապրումների այդ համապատկերը Նարեկացին տալիս է մանրամասների մի համադրութեամբ, ուր քննարկական հերոսի մէջ յառնում է բոլոր ժամանակների մարդը՝ հոգու յարատեւ տագնապով ու տուայտանքով:

Եթէ գինուոր տեսանեմ՝ մահու ակն ունիմ,

Եթէ պատգամաւոր՝ խստութեան,

Եթէ մասնագէտ՝ մուրհակի կորստեան,

Եթէ արինաւոր՝ անիծից,

Եթէ աւետարանական՝ փոշոյ ռոտիցն թաւափելոյ,

Եթէ բարեկրան՝ յանդիմանութեան,

Եթէ ապառու՝ կսկծման:

(Բան ԻԳ, գ)

Կարելի՞ է արդեօք լաւ բան յուսալ այդ հասարակութեան մարդուց: Ու՞մից կարելի է յուսալ փրկութիւն: Ու՞մ կարելի է դիմել՝ հարազատի՞ն, որ մատնուած են նոյն ցաւ ու դաւին, իշխանների՞ն, որոնց բարիքներն անցաւոր են իրենց նման, թե՞ Առ թագաւորութիւնս աշխարհի արդեաւ,

Որք գմահացուցանելն միշտ արուեստաւորեն, քան զկենսագործեն:

(Բան ՄԱ, ա)

Եւ քնական է, որ Նարեկացին դիմէր Աստծուն եւ աղերսախառն պաղատեր:

Հայեա՛ց, տէր, ողորմութեամբ ի պատկեր վշտաց դառնութեան

Բազմավտանգ կրիցս կարեաց, գոր հանդէպ քո տարածանեմ,

Կցորդակից լեր բժշկապէս,

Եւ մի ի խոյզ ընտրութեան կոչեր դատաւորաբար:

(Բան ԻԳ, ք)

Թուում է՝ այստեղ պիտի աւարտուէր հերոսի ողբերգութիւնը, սակայն այս անգամ էլ նա ալեկոծուում է այն գիտակցութիւնից, որ Քրիստոսն աշխարհ էր եկել իր փրկութեան համար, տառապել, անարգուել, փշէ պսակ ընդունել, խաչուել ու արիւն էր հեղել, մինչդեռ ինքը փոխանակ հետեւելու նրան, հայեացքը յառելու երկնքին, ընդհակառակը, «անասնական գետնաֆարշտութեան սողնոյ սահեցմամբ կամաւ» (Բան ԼԲ, ք) հակուել է երկրին եւ երկրայինին: Նա գիտէ, որ Աստուած մարդուն ստեղծել է կատարեալ, նրան օժտել է հինգ զգայարաններով, քանականութեան ձիրք է պարգեւել, որ նա իմաստասիրաբար ճանաչէր իր արարչին, մինչդեռ ինքը, անապատի ցիռերի նման կորացել է դէպի երկիր.

Ով յիմար, զիա՞րդ քեզէն կորացար յերկիր,

Զաստեացս միշտ հոգացեալ դիպուածս՝

Ընդ ցիռս անապատականս համարեցար:

(Բան ԽԶ, ք)

Զոպանեան իրաւամբ նշել է, թէ Մատեանում կան «էջեր, ուր Շեֆապիրի հով մը կ'անցնի» (8): Եւ իսկապէս, Նարեկացին եւ Թեֆապիրը մօտեցնում են իրար՝ մարդու նկատմամբ ունեցած իրենց հայեացքներով: Նարեկացու հերոսը ողբում է, որ օժտուած լինելով քանականութեամբ՝ ինքը դասուած է անասունների շարքը («Եւ ի քանականութեանն՝ ընդ անասունս դասակարգեալ, եւ զազիր գարշութիւն՝

ընդ գոյութեանն շարամանեալ» – Բան ԻԳ, ք): Շեֆապիրի հերոսը՝ Համլետը, նողկում է մարդուց, որ «Խռականութեամբ կարծես մի Աստուած», իրականում սակայն դարձել է միայն իր կրքերի գերին՝ «Անասուն միայն, ոչինչ աւելի» (9):

Անտարակոյս, նա, որ մեզ ստեղծեց այս լայն հանճարով,

Դէպի ետ նայող եւ դէպի առաջ,

Զպարգեւեց մեզ այնպիսի մի մեծ ընդունակութիւն

Եւ աստուածաման քանականութիւն,

Որ նրանք անպէտք բորբոսեն մեր մէջ (10):

Մարդն արժանի չէ իր կոչմանը: Նարեկացու համար մեղքն է, որ խախտել է նրա ներդաշնակութիւնը եւ նա տարուբերում է անվերջ չարի եւ բարու հակամարտութիւնից եւ քանի դեռ չի փարուել Քրիստոսի իղբալին՝ պիտի լինի բարոյապէս թերի ու թշուառ: Շեֆապիրի համար մարդու բարոյական նկարագիրը աղետաւոր է մարդու յարաբերութեամբ: Նա այն չէ, ինչ թուում է: Ողբերգութիւնը ծնւում է իրականութեան մէջ հումանիստական իղբալի հաստատման անհնարինութիւնից:

Մարդկային հոգու իր ճանաչողութեամբ Նարեկացին հասնում է հոգեբանական այնպիսի բացայայտումների, որոնք իրենց համամարդկային նկարագրով նրան դարձնում են սերունդների յաւիտեական ուղեկից: Նրա Մատեանը ինքնորոշութիւն չէ, անձնական ճակատագրի ողբերի երգ չէ, սակայն քննարկական հերոսի անհատականութեան գծման մէջ ապշեցնում է Նարեկացու ապրումների, յոյգերի եւ զգացմունքների անձնամետ հնչերանգը: Մարդկային ներաշխարհի բարդ ծալքերը նա ներկայացնում է իբրեւ սեփական էութեան արգասիք: Կամենալու եւ կարենալու, ցանկութեան եւ նրա

իրականացման միջև ընկած է պայքարի ու մաքառման մի դժուարին ճանապարհ՝ պայմանաւորուած մի կողմից մարդու իր իսկ քնութեամբ, միւս կողմից՝ հասարակական միջավայրով:

Քանզի կամելով ուժգինս ընթանալ՝ ընկլայ սաստկապէս,

Յանչափն ձգտիլ՝ իմոյն ոչ հասի,
Ի մեծագոյնն ամբառնալ՝ աստուստ գլորեցայ,

Յերկնային ուղւոյն՝ անդնդոց մատնեցայ,

Ի գգուշնալն առանել՝ յաւետ վնասեցայ,

Յանարատն պահիլ՝ մանր խորտակեցայ,

Կարծելով ընդ ահեակն մրցիլ՝ յաջն գբեցի,

Ի գերկորոյն խուզել՝ գնախնին կորուսի,

Ի խնդիր սակաւուն՝ ի կարեւորացն գրկեցայ,

Ի յուխտին պահել՝ դաշինն դրժեցի,
Առ սովորութեանն կտրիլ՝ կորուսիչս գտի,

Ի փոքունցն փախուցեալ՝ մեծամեծացն մատնեցայ,

Ջոր ես ինքն ինձն ստեղծեալ՝

Չարաչար դատախագ անձին կարգեցի:

(Բան ԾԵ, գ)

Այստեղ ամէն մի տող կարող է հնչել իրրեւ թեւաւոր ասոյթ: Հագուագիւտ վարպետութեամբ Նարեկացին ջնջում է դարերի անջրպետը: Նրա բնարական հերոսի ապրումները համահնչուն են այժմեականութեանը, այսօրուայ ապրումներին: Խոհա-փիլիսոփայական ընդգրկման լայնութեանն այստեղ ներդաշն է խօսքի յուզական եղբերգական շնչին: Քնարական հերոսի հոգին ալեկոծուած է յարատեւ խռովից: Դա չարի դէմ մաքառող բարու մաքրող ուժն է, որ ծաւալուելով

քանաստեղծի յոյգերից՝ համակում է ընթերցողին:

Նարեկացու խօսքը հիմնականում ուղղուած է Աստծուն, իրականում՝ մարդուն: Այն ամէնը, ինչ գեղեցիկ է ու վեհ, նա մարմնաւորում է Աստծու՝ որպէս մարդկութեան յաւիտեանական իդեալի մէջ: Քնարական հերոսի ձգտման բարձրակէտն էլ այլ բան չէ, քան աստուածանալ, Աստուած իսկ դառնալ: Բայց դա միայն մարդու նպատակը չէ, այլեւ հենց Աստծու: Աստուածորդու՝ Քրիստոսի առաքելութիւնը իմաստաւորուած է հենց այդ խորհրդով՝ մարդուն ցոյց տալ նրա աստուածանալու ուղին: Արարածի թերութեան համար Նարեկացին պատասխանատու է համարում նաեւ Աստծուն: Նա չի կարող մոռանալ մարդուն եւ իր սիրուց ու շնորհներից զրկել նրան: Եթէ մարդը բարոյապէս կատարեալագործուելով մօտենում է Աստծուն, ապա Աստուած իր հերթին մօտենում է նրան: Չէ՞ որ Աստուած բնակում է հենց արդարների հոգում: Մարդը Աստծու տանարն է, խղճը՝ աստծու ներկայութիւնը: Աստծուն չպէտք է փնտռել այլ տեղ, քան մարդու մէջ, նրա հոգու պատկերի մէջ: Եւ քանաստեղծը համոզուած է, որ մօտենալու եւ լոյսին մերձեանալու այդ ճանապարհին կայ այն ըզձալի պահը, երբ մարդը կարող է հասնել իր իդեալին, ձուլուել նրան, դառնալ մի էութիւն, մի անմահ ու աստուածային քնութիւն:

Միստիկական այդ գաղափարն է, որ դարեր շարունակ սերմանել է Քրիստոնէական վարդապետութիւնը: Այս գաղափարը, սակայն, ունի նաեւ իր քանական եւ գուտ մարդկային քացատրութիւնը: «Մարդը դեռ չգիտեր - գրել է Էնգելսը - որ ինքը երկրպագում է իր սեփական էութեանը եւ աստուածացնում է այն իրրեւ մի ինչ-որ օտար էութիւն»(11): Այո, Նարեկացին չէր կարող

մտածել, թե ինքը երկրպագում է մարդկային օտարուած էութեանը: Նրա համար գերագոյն գոյը Աստուած է: Բայց նա հաւատում է, որ մարդը կարող է հասնել իր աստուածային իղեւալին, կարող է աստուածանալ: Նարեկացին աստուածային վեհն ու կատարեալը փոխանցում է մարդուն եւ մարդու մէջ գեղեցիկը, ճշմարիտը, քարին ու արդարը քարձրացնում է աստուածայինի աստիճանի: Խոստովանելով մարդու մեղքերը, նա ձգտում է լուսաւորել հոգին, աստուածային շնորհների արժանանալ՝ կատարելագործուելու եւ աստուածանալու համար: Կատարելութեան ձգտման այդ անվերջ ուղին միայն իր երազանքը չէ, այլեւ համայն մարդկութեան: Եւ սրբազան մի երկիրդածութեամբ ու հպարտ արժանապատուութեամբ բանաստեղծը դիմում է Աստծուն:

Եւ գոր ահաւորն է ասել, կարգեմ աստանաւր,

Յիշատակ եղեալ մեծիդ երախտեաց՝

Աստուած իսկ լինել ընտրութեամբ շնորհին

Եւ ընդ հաստողիդ միանալ՝ տէրունի մարմնոյդ ճաշակմամբ

Եւ ընդ լուսոյդ կենաց խառնութեամբ . . . (Բան ԾԲ, գ)

Աւելի հեշտ է զգալ Նարեկացուն, քան մեկնաբանել: Աստուածանալու այս գաղափարը յատուկ է միայն միջնադարին: Նա տեղ չունի ոչ անտիկ եւ ոչ էլ վերածնութեան դարաշրջանի գրականութեան եւ արուեստի մէջ: Նարեկացու քննարկան հերոսի ներաշխարհի քացայալտման պաթոսը խտացուած է մեղքի գիտակցման, զղջման եւ քաւելու ձգտման մէջ: Նարեկացին արթնացնում է մարդու խիղճը, քացում է նրա հոգու աչքը՝ սեփական հոգու, հետեւաբար եւ մարդկութեան հոգու, պատկերն ու էութիւնը տեսնելու եւ

զգալու համար: Կատարելութեան հասնելու այս ուղին անհատի համար սահմանափակուած է կեանքի տեւողութեամբ, քայց յարատեւ մարդկութեան համար: Մարդկային քարոյական կատարելագործման այդ ձգտումը Նարեկացին բանաձեւում է դարի կրօնափիլիսոփայական ոգով:

Յուս՝ա յԱստուած, խոստովան լեր նմա, եւ նա հոգայ վասն քո: (Բան ԽԴ, ք)

Նարեկացու այդ հաւատը ներթափանցուած է կատարեալին հասնելու անքեկանելի յոյսով:

Տաւնե՛ա զկեալս կորուսելոյս վերնականացն պարեգութեամբ . . . (Բան ԽԸ, ա)

Նարեկացուն պէտք է հաղորդակցուել նրա անմիջական ու յուզական բանաստեղծականութեան ընկալմամբ: Կրօնաաստուածաբանական, վերացական, միստիկ խորհրդածութիւնների շերտը աւելի շուտ պատկանում է ճարտասանութեան եւ քարոզի, քան բանաստեղծութեան ոլորտին: Անհնարին է կարդալ Նարեկացուն եւ չհամակուել ինքն իրենից քարձրանալու, ազնուանալու, գեղեցկանալու վսեմ խոհերով եւ զգացմունքներով: Նարեկացին մեծագոյն հումանիստներից մէկն է համաշխարհային գրականութեան մէջ: Անսպառելի է նրա ստեղծագործութիւնը, եւ իր իղեւալի նման նա սերունդների համար պիտի լինի ու մնա՝

Անմատչելի հեռաւոր եւ անընդմիջելի մերձաւոր (Բան ԻԳ, ա)

Խոր ու տեւական է եղել Նարեկացու ազդեցութիւնը: Չկայ հայ ճշմարիտ մի բանաստեղծ, որին դիպած չլինի նրա հանճարի լոյսը: Բաւական է ասել, որ ոչ մի հայ գրող հայոց լեզուի հարստութեանը չի տիրապետել այնպէս, ինչպէս Նարեկացին: Ոչ մի հայ գրող չի հասել համամարդկային նրա ընդգրկման

լայնութեանը, խորութեանը եւ քարճութեանը: Թէեւ իր բարոյական անկատարութեամբ մարդը հակադրուած է Աստծուն, սակայն Նարեկացու Մատնանում հաւատի ու կասկածի, յոյսի եւ յուսահատութեան, սիրոյ եւ ներման բոլոր փորձառութիւնների միջով անցնում է մարդու բարոյական ինքնակատարելագործման եւ Աստծու հետ միաւորուելու, աստուածանալու գաղափարը:

Երկարատեւ ու բարդ է եղել հոգեւոր եւ աշխարհիկ գրականութեան սահմանազատման ընթացքը: Նարեկացին այդ սահմանաքաժանի մեծագոյն դէմքն է հայ գրականութեան պատմութեան մէջ: Եւ որքան էլ զարմանալի՝ նա մնաց անկրկնելի եւ չգերազանցուած: Նրա քննարկային հերոսի մէջ մարմնաւորուած է ոչ միայն դարաշրջանի մարդը՝ իրրեւ հաւաքական անհատականութիւն, այլեւ քանաստեղծի կերպարը՝ իրրեւ նոր ձեւաւորուող անձնաւորութիւն: Նարեկացու համար որքան կարեւոր է, թէ ինչ է աշխարհն իր համար եւ ինքը՝ աշխարհի, նոյնքան էլ կարեւոր է, թէ ինչ է Աստուած իր համար եւ ինքը՝ Աստծու: Մատնանի միասնութեան առանցքը կազմում է մարդու ինքնակատարելագործման եւ հոգու փրկութեան գաղափարը: Նարեկացու հանճարը սակայն ընդգրկել է իր դարաշրջանի գեղարուեստական համապատկերը: Նա խորապէս գիտակցել է իր Մատնանի խորհուրդն ու նշանակութիւնը: Ժամանակի ըմբռնմամբ՝ այդ իմաստն ու խորհուրդը հանգում էր մարդու աստուածանալուն, նոր ժամանակների իմաստաւորմամբ՝ մարդու մէջ մարդկային յաղթանակին եւ նրա բարոյական վերափոխմանը: Մեղփի խաւարը հոգուց վանելու եւ աստուածային կատարելութեան լոյսին ձգտելու բարոյագիտական հայեցակէտից Գրիգոր Նարեկացուն զուգահաւասար է միայն Ալիգիբրի Դանտեն:

ԱՂԲԻԴՆԵՐ ԵՒ ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

8.- Ա. Զոպանեան, Երկեր, էջ 272:

9.- Վ. Շեքսպիր, Ընտիր երկեր, Երեւան, 1964, հ. 1, էջ 63, 124:

10.- Նոյն տեղում, էջ 124:

Աւելորդ չեմ համարում զուգադրել երկու հատուած՝

ՆԱՐԵԿԱՑԻ.- Ահա ի ի յոտս տանողականս
Կրողաց երկուց միակցորդ խորհրդականաց,
Ըստ ձեռոյ հրեշտակի կառուցար,
Իբր ի թոխս թեւոց կրկնաբարձ քազկաց
վերատանողաց՝

Յաշխարհն հայրենական հայել.

Ով յիմար, զհա՞րդ քեզէն կորացար յերկիր

Ջաստեացս միշտ հոգացեալ դիպուածս՝

Ընդ ցիռս անապատականս համարիցար:

Իբր գերագ քազմաքերանեան

Ի յաշտանակի մարմնիդ հաստատեցաւ

գլխոյդ բոլորութիւն,

Ջի եւ այսու ի յարինակէն շնորհէ մի
աւտարացիս

Ջաստուած տեսանել եւ զմնացականացն
իմաստասիրել:

(Բան ԽԶ, ք)

ՇԵՔՍՊԻՐ.- Ինչ հրաշակերտ է մարդը:

Որչափ ազնիվ է նրա դատողութիւնը:

Որչափ անսահման են նրա ընդունակութիւնները:

Կազմուածքը եւ շարժումը որչափ քարեծեւ եւ

հիւանալի: Կաց ու նիստով կարծես մի հրեշտակ:

Խոհականութեամբ՝ կարծես մի Աստուած: Աշխարհի

գեղեցկութիւնը: Կենդանիների կատարելատիպը:

(«Համկեռ», արար 2րդ, տեսարան 2րդ)

11.- Կ. Մարքս եւ Գ. Էնգելսը արուեստի մասին,
հ. 1, էջ 558:

Ա. ՂԱԶԻՆԵԱՆ

(շարունակելի)